

PASIONSKA BAŠTINA, USKRSNO VRIJEME I TIJELOVO U CETINSKOME KRAJU

Strukan, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:620939>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**PASIONSKA BAŠTINA, USKRSNO VRIJEME I TIJELOVO U CETINSKOME
KRAJU**

MARINA STRUKAN

SPLIT, 2024.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

**PASIONSKA BAŠTINA, USKRSNO VRIJEME I TIJELOVO U CETINSKOME
KRAJU**

Studentica
Marina Strukan

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2024. godine

Ovaj rad posvećujem svojoj obitelji koja je uvijek strpljivo bila uz mene.

Zahvaljujem svojoj pokojnoj baki Mariji, koja je svojim sjećanjima obogatila moj život i ovaj rad, kao i mojim tetama, posebno teti Vesni, koje su značajno utjecale na razvijanje moje ogromne ljubavi prema Bogu, ali i Cetinskoj krajini, selima, starini i običajima. Zahvalila bih i svojim prijateljicama, Mariji i Anđeli, koje su me neumorno bodrile i pomogle da ovaj rad doživi svjetlo dana.

Zahvaljujem i svom mentoru koji je mene, kao i sve svoje studente, uvijek s brigom i nježnošću hrabrio i poticao da vjerujemo u sebe.

Na kraju, najviše sam zahvalna dragom Bogu, koji mi je dao sve talente i vodio moje ruke i riječi tijekom pisanja ovog rada.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
1. Vazmeno trodnevlje	5
1.1. Veliki četvrtak	6
1.2. Veliki petak.....	12
1.3. Velika subota	19
1.4. Čuvari Kristova groba	23
1.5. Pohod Kristovu grobu.....	31
2. Uskrs	34
2.1. Uskršnji običaji.....	35
2.2. Spasovo.....	37
2.3. Duhovi	38
3. Tijelovo	40
4. Ophodi ladarica	41
4.1. Jurjašice i Jurjaši.....	42
4.2. Filipovčice	42
4.3. Križari i križarice.....	44
4.4. Kraljice ljelje	45
4.5. Ivančice.....	46
5. Zaključak.....	47
Izvori.....	48
Popis kazivača	48
Literatura	49
Sažetak.....	52
Abstract.....	53

1. Uvod

Svaki narod ima svoju tradiciju i običaje koji ga čine posebnim i izdvajaju od drugih, a sve to sačinjava vrlo bogatu kulturnu baštinu, kako materijalnu, tako i onu nematerijalnu. Nju se nastoji njegovati i sačuvati prenošenjem običaja s generacije na generaciju, a mnogi običaji su pronašli svoje vječno mjesto pod suncem zahvaljujući ljudima koji ne dopuštaju da nestanu. Kako se u narodu kaže, *bolje da umre selo nego običaj*.

Posebne tradicije njeguju se u dalmatinskom zaleđu, koje se proteže od Biska i Dicma na jugu, sela Broćanca prema Muću na zapadu preko ostalih sela koja sežu do planine Dinare i naslanjaju se na samu granicu s Bosnom na istoku. Ovo se područje zove Cetinska krajina, nazvana tako zbog rijeke Cetine, koja sva ta sela povezuje i napaja, i ta Cetinska krajina je upravo riznica tradicije i običaja naroda koji već stoljećima čuva svoje kulturno nasljeđe. Omeđena je velikim prirodnim bedemom planinskog lanca Dinare sa sjeverne strane, a Svilajskim lancem sa zapadne. Ta dva lanca na sjeveru se vežu Polačkom visoravni, a na jugu, u blizini tvrđave Čačvine, nije bilo prirodne granice prema Imotskoj krajini.¹

Unatoč tome što se čini kao da se danas tradicija nedovoljno njeguje, u vrijeme kada brzi napredak gazi sve ono staro i autentično i kad veo zaborava polako pada na *običaje naših baka*, ipak ima onih koji te običaje nastoje održati na životu, pa čak i oživjeti one koji su se možda s vremenom izgubili.

Zbog toga što je vjera utkana u same začetke ovog kraja, mnogi su običaji upravo oni crkveni, a tiču se blagdana i svetaca. Osim crkveno-pučke baštine (godišnji narodni običaji određenih blagdana i spomendana), Cetinska krajina ima vrlo zanimljivu mitsku i demonološku predaju, kao i usmenoknjiževne mikrostrukture (izreke i poslovice) i svadbene običaje. Ipak, ovaj rad će se baviti isključivo crkvenim običajima, i to onima koji krase posebno vrijeme oko Uskrsa, najvećeg i najvažnijeg kršćanskog blagdana, odnosno prikazat će običaje tijekom Svetog trodnevlja, Uskrsa te svetkovina Spasova, Duhova i Tijelova.

Važnost očuvanja duhovne baštine hrvatskog, ali i drugih naroda, istaknuo je Papa Ivan Pavao II. riječima: „U ovim je krajevima, u kojima su se stoljećima susretali različiti svjetonazori, potrebno nastaviti zajedničko zalaganje za kulturu, ne upadajući u neplodna suočavanja, nego gajeći poštivanje i pomirbu. To pak ne znači da se zbog toga valja odreći vlastitog identiteta i kulture. Korijeni, baština i identitet svakog naroda, u svemu što im je istinski ljudsko predstavljaju bogatstvo za međunarodnu zajednicu.“ Važno je da nikada ne

¹ Stulli, Bernard, *Kroz historiju Sinjske krajine*, u *Studije i građa o Sinjskoj krajini*, 1968., Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, str. 5.

zaboravimo što je pravo bogatstvo, što će ostati i kad nas više ne bude, što će biti svjedok vremena kad mi više ne budemo mogli tome svjedočiti. Dio tog bogatstva nastojat ću dočarati kroz sljedeća poglavlja, koja će, uz teoriju potkrijepljenu citatima iz knjiga mnogih koji su strastveno zapisivali ono što su vidjeli i čuli, imati i iskaze kazivača koji su mi pomogli bolje shvatiti ovo posebno razdoblje oko Uskrsa. Kroz govorenu riječ onih koji su proživjeli ono o čemu ja tek čitam može se puno bolje i živopisnije razumjeti i vidjeti upravo ta tradicija koja je najvažniji element čitavog rada.

1. Vazmeno trodnevlje

Razdoblje od Pepelnice do Uskrsne nedjelje sastoji se od tri dijela:

1. korizme, koja je vrijeme priprave za spomen na Kristovu smrt i proslavu Njegova uskrsnuća i vrijeme obraćenja (pokore)
2. Velikog tjedna, posebno Velikog četvrtka i Velikog petka, dana muke i smrti Kristove
3. dane proslave Kristova uskrsnuća, Veliku subotu (navečer) i Uskrs (Uskrsnu nedjelju)

Vrijeme uoči Uskrsa naziva se Sveto ili Vazmeno trodnevlje. To je vrijeme kada kršćani slave otajstvo muke, smrti i uskrsnuća Isusa Krista, kada prolaze kroz Njegovu patnju, križ, ali i Njegovo slavno uskrsnuće. Kao i svaka uočnica, i ovaj period, osim dubokog religijskog značaja, ima i svoje posebne običaje koji se provode već stoljećima i obilježavaju ga. Zbog svega što ovo razdoblje predstavlja, uz sveto trodnevlje povezuje se i pojam pasije. Ona ima višestruko značenje – osim muke, patnje, stradanja, pasija također predstavlja uglazbljeni tekst evanđelja o mucu i smrti Kristovoj – po Ivanu, ali i srednjovjekovno dramsko prikazivanje Kristove muke.

Jednostavnije rečeno, u užemu smislu ona obuhvaća sveto trodnevlje², Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu, a u širem smislu obuhvaća korizmu – vrijeme od četrdeset dana prije Uskrsa, koje počinje na Veliku srijedu, a završava na Veliki četvrtak. Velik broj praksa i

² Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 2010., str. 81-103.

vjerovanja koja se protežu tijekom Velikog tjedna usko je vezan za značenje koje Crkva pridaje tim danima kao posebnim, svetim danima.³

Čitavo korizmeno vrijeme, kao i Sveto trodnevlje, obilježeno je napjevima koji se tada izvode.

1.1. Veliki četvrtak

Četrdeset dana prije Velikog četvrtka, na spomendan Pepelnice ili Čiste srijede, počinje korizma, koja je vrijeme prijelaza, pripreve i pokore uoči Velikog tjedna. Važan dio korizme je post, kojeg, osim u kršćanstvu, vidimo i u mnogim drugim religijama svijeta. Post ima veliko duhovno značenje – pripreve za primanje Božjeg duha, način za intenziviranje molitve, ali i oružje protiv mnogih kušnji i napasti.⁴ Korizma je vrijeme odricanja, ali i vrijeme molitve i dobrih djela, a završava prvim danom Svetog trodnevlja, Velikim četvrtkom. Dan uoči Velikog četvrtka, na Veliku srijedu, Isus se okupio sa svojim učenicima i rekao: *"Znate da je za dva dana Pasha, i Sin Čovječji predaje se da se razapne."* (Mt 26, 2) Ova rečenica može nas pripremiti na duboku sabranost i svijest o onome što slijedi tijekom Vazmenog trodnevlja.

Veliki četvrtak prvi je dan Svetog trodnevlja, dan početka muke Isusove i dan spomena na Isusovu posljednju večeru, koju je prije muke proslavio sa svojih dvanaest apostola. Tad im je ostavio trostruki dar: prvi – euharistiju, što je značilo misu i pričest⁵: *„Dok su blagovali, uze Isus kruh, zahvali i razlomi ga, pa ga davaše učenicima govoreći: „Uzmite i jedite! Ovo je tijelo moje“* (Mt 26, 26), drugi – svećenstvo u Crkvi i treći – simboličku pouku o važnosti bratske ljubavi: *„Ako dakle ja – Gospodin i učitelj – vama oprah noge, treba da i vi jedni drugima perete noge. Primjer sam vam dao da i vi činite kao što ja vama učinih. Zaista, zaista, kažem vam: nije sluga veći od gospodara niti poslanik od onoga koji ga posla. Ako to znate, blago vama budete li tako i činili“* (Iv 13, 14-17)

Veliki četvrtak je, kao što je već spomenuto, posljednji dan korizme i tim danom Crkva ulazi upripremu za slavljenje Uskrsa.⁶ Ta je priprema obilježena raznim običajima i

³ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji*. Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb 1997.

⁴ Isto.

⁵ Dragić, Marko, *Tri svete Marije u hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti*, 2021., str. 61.

⁶ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, 2010., Godišnjak Titius, 3, str. 123.-174.

posebnim značenjima iza njih. Mnoga sela imaju svoje preinake običaja. „*Na taj dan nadbiskupi, biskupi i svećenici u mnogim crkvama neposredno podsjećaju na Isusovo pranje nogu apostolima tako što i sami peru noge dvanaestorici muškaraca, tzv. apostola.*“⁷

Svećenici u mnogim crkvama imaju obred pranja nogu dvanaestorici muškaraca koji simboliziraju dvanaest Isusovih apostola. Tada biskup skine plašt, stavi ručnik oko struka i opere noge najsiromašnijim starcima ili dvanaestorici svećenika. Nakon što opere jednu nogu, on je osuši ručnikom pa poljubi. Kada svima opere noge, on opere i svoje ruke te se ogrne plaštom i izmoli zadnju molitvu. Običaj je i da nakon službe Božje biskup pozove te starce u svoj dom na ručak.⁸

U većini se kućanstava na Veliki četvrtak tradicionalno priprema *zelje*, a razlog tome je što je po predaji Gospa čekala Isusa s večerom i pripremila mu zelje, ali „*Isusa nije bilo jer su ga uhvatile i otjerale Džudije*“⁹. Taj se dan u narodu još naziva i *Zeljavi četvrtak*.¹⁰

Osim pripremanja *zelja* za večeru, običaj je i na Veliki četvrtak izmoliti “Sto dušica” prije izlaska sunca. Da bi se olakšala molitva, osoba koja moli uzela bi sto kamenčića koje bi jednog za drugim bacala poslije svake izgovorene molitve. U nekim selima “Sto dušica” bi se molilo dok bi se čuvala ovce, a molitva kazivačice Ive Strikić iz Biska je zvučala ovako:

“Oj, dušice grišna,

budi u viri kripna.

Kad budeš putovati,

dugin putin tisin klancin,

susrest će te duh nemili,

pitat će te duh nečisti

‘Jesi l’ duša moja il’ Božja?’

“Nisan tvoja, nego Božja”

To smo govorili na blagdanak

⁷ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, 2015., Godišnjak Titius, 8, 2015., str. 167.

⁸ Dragić, Marko, *Velikotrodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, 2010., Hum, 6, 81-103.

⁹ Isto.

¹⁰ Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, 2010., Godišnjak Titius, 3

Veliki četvrtak,

Sto amena, sto zlamena

Sto se puta prikrstiti,

Josip, Isus i Marija

Budi duši likarija

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga

*Amen*¹¹

Nakon toga bi se izmolilo sto Očenaša, sto Zdravomarija, sto Slava Ocu i učinio bi se znak križa.

Kazivačica Iva Strikić nastavlja: *“Sto bi puta rekla “Oj, dušice grišna budi u viri kripna”, na Očenaše izmolili. Nije svak ni ima očenaša nego bi na drvo zadiljali one točkice pa deset po deset. I šta je bilo još? Krunica se molila. Trideset i tri očenaša, sedam Zdravomarija, jedno virovanje, to je bila krunica.”*¹²

Što se tiče ostalih običaja Velikog četvrtka, važno je bilo i što se priprema za jelo. Ivan Vuković se prisjeća:

*“Obavezno, ko je ima, radija je soparnik. Ali nije bilo tada puno zelja. Skupilo bi se kupusa, umitnog zelja s polja, divljeg. I to je to bilo. A ko je vidija ko sada, posti se, a kupi se puste ribe. U naše vrime bija je baš post. Malo zelja i kruva.”*¹³

Iva Strikić tumači ovako:

“Na Veliki četvrtak se kuvalo zelje, zelen. Bilo šta, blitva ili kupus. Zva bi se Zeleni četvrtak. Neko bi sprema i zelenjak. Uglavnom zeleno bi se jilo. Ako bi ljudi jili u četvrtak uveče oni ne bi jili do u petak na podne, i to suvu ranu. Ako si jia suvu ranu, izidi malo, nemoj puno, a onda uveče možeš opet zero kuvat. Ako si jia bakalara na podne onda se više ništa ne bi jilo do podne u subotu. Svak je drža tad do Boga i svake nedilje išlo se crkvi. Nije se od nedilje prala roba nego šta bi ljudi od nedilje radili, kad bi bilo od nedilje kukuruza na guvnu

¹¹ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Iva Strikić, rođena Vuković, 1939. godine.

¹² Isto.

¹³ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

kad će kiša ili štogod onda silom prilika bi iša spasit, kupija bi se kukuruz i pokriva se, ništa drugo se ne bi radilo. I pop je reka, kad je bila ditelina, onda su ljudi ditelinu imali i to je rana za blago i može se okišt pa se moglo to spašavat.”¹⁴

Iz njihovih riječi može se vidjeti koliko su *naši stari* držali do vjere i običaja. Tijekom Vazmenog trodnevlja nije se radilo ništa osim onog što je bilo neophodno, a rad bi bio “opravdan” onda kad bi vremenske ili neke druge prilike ugrožavale ono što im je bilo važno za život.

Ovakva tradicija čuvala se diljem Hrvatske, a u nekim mjestima čak ni stoka nije smjela gaziti zemlju kako bi prikazali svečanost tog razdoblja. U srednjoj Dalmaciji, Lici, Baniji i Kordunu te u Bosni, ipak je bilo dopušteno orati nekom drugom, siromahu, čovjeku koji nije imao volove, a osobito poslijepodne na Veliki petak ili Veliku subotu. Razlog tome je bio što se to smatralo milosrdnim i dobrotvornim te je prevladalo općeprihvaćenu zabranu, a kao rezultat imalo društvenu solidarnost, što se vidi u sljedećem napisu iz Duvna: “a mnoge dobrog srca starješine na Veliki petak i drugi dan Uskrsa oru zemlju siromasima, a sebi za dug život i dobro zdravlje svojih ukućana i svoga blaga.”¹⁵

Osim običaja koje je narod provodio u vlastitim domovima, u selu, oni najvažniji običaji ticali su se upravo same crkve. Zanimljivo je da bi na Veliki četvrtak simbolično prestala zvoniti crkvena zvona i ne bi zvonila sve do Velike subote. Naravno, kao spomen na Isusovu muku, šutnja crkve prelijevala se i na čitavo selo, odnosno narod, koji je taj običaj poštivao. U kućama ne bi bilo glasne glazbe, vikanja, slavljenja, bilo čega što bi narušilo mir koji se, na taj dan posebno, spustio na mjesto.

„Tih se dana i u crkvi i izvan nje nastojalo izbjeći sve što je davalo zvuk. Nisu se čule orgulje, a seljaci su stoci skidali zvona ili su ih zatiskivali travom odnosno slamom, primjerice u Labinštini, Sinjskoj krajini, Lici i Banji. U Splitu se izbjegavala uporaba zvona i na biciklu. U Podravini je zabilježen savjet učenicima gimnazije da tijekom korizme manje razgovaraju, a više se posvete misaonim aktivnostima, molitvi i odlaženju u crkvu.”¹⁶

¹⁴ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Iva Strikić, rođena Vuković, 1939. godine.

¹⁵ Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, 2010., Hum, 6, str. 73.

¹⁶ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji*. Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb, 1997. str. 70.

Običaje u selu Bisku ovako opisuje Ivan Janković:

“Običaji Velikog četvrtka počinju redovnom Svetom misom. Kad se zapiva Slava na početku mise onda se zvona zavezivaju, kako bi rekli vežu. I na Bilu subotu, na Slavu, zvona bi se odvezala. Iza pripovidi ili homilije kreće pranje nogu dvanaest apostola na spomen na Gospodinovu posljednju večeru. Iza toga slijedi normalna Sveta misa i na kraju prijenos Svetoga otajstva sa glavnog na pomoćno svetohranište. Ujedno je tu i Gospodinov grob. Iza toga slijedi kratka molitva, klanjanje i završetak Velikog četvrtka.”¹⁷

Kazivač Ivan Vuković slično se prisjeća:

“Običaj je bila misa, zna se, uvijek je bila u šest popodne. I prale su se noge učenicima. Kad sam bija dite stari ljudi su išli na banke i bili ka apostoli, dobro se sjećam. Uvik ih je bilo dvanaest i uvijek je bila crkva puna. Prije nisu bile klupe ka sada, bile su samo dvije klupe naprid, s lijeve i s desne strane. Stari ljudi bi sidili u njima. A ovo sve nazad su bile ženske i kad bi trebalo sist, trebalo se sist na pod. Bija je kameni pod, od vaca. Gori kor je bija ka i sad, samo malo manji, muški bi bili gori. Pivalo bi se sa kora, muški bi pivali. Kad bi bija biskup, on bi dolazija do na Prosik s vlakom i po njega bi neko iša sa konjon ikaron. Nije tad bilo auta. I ja znan kad san se krizma, dočekali smo ga prid popovom kućom i poljubili u ruku. I to je bilo na četvrtak. Na četvrtak bi se i zvona vezala, više se nije zvonilo.”¹⁸

¹⁷ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Janković, rođen 1946. godine.

¹⁸ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

Crkva sv. Mihovila, Bisko, 2024. Veliki četvrtak

Voda za pranje nogu apostola

O običaju podvezivanja crkvenih zvona govori i kazivačica Vesna Šimundža:

„Kad bi se Presveti Oltarski Sakrament prinija u posebno svetohranište onda bi se klečalo i molilo u tišini. U stare zemane su se podvezivala zvona, zaveza bi se konop i podiga da se ne bi slučajno moglo zazvonit. Krajem osamdesetih je tadašnji župnik don Josip Delaš obnovija crkvu i uveja zvona na struju pa je sada sve lakše. I bolje da je, ko bi onako iša uvik zvonit, dobro su prijašnji remete to mogli, nije to bilo tek tako. Podvezivanjem zvona bi počela šutnja koja bi trajala sve do Velike subote, do Slave. Osim podvezivanja zvona, u crkvi bi se skinili svi ukrasi, cviče, oltarnici, sve bi se sklonilo da sve ostane golo. Križeve bi se pokrilo s ljubičastim platnom i sve bi se pripremalo za Veliki petak. Tad kreće vrime

*povučenosti, šutnje i pripravnosti za sutrašnji dan. Ljudi bi ostali molit u tišini dok se crkva ne zatvori.*¹⁹

Zapis iz Samobora, kojeg je zabilježio Lang, jednostavno objašnjava: „Otkako se zvona zavežu, ne orje se i ne kopa sve do Velike subote, dok se zvona opet ne odvežu; takav je običaj od davne starine, da se ne giba v zemlju dok je Isusovo telo v zemli“.²⁰

Zavezivanje i razvezivanje crkvenih zvona bilo je popraćeno himnom *Gloria in Excelsis*, odnosno Slava Bogu na visini, a taj se običaj zadržao i danas.

Zanimljivo je i da je običaj podvezivanja zvona, njihove *šutnje* u Svetom trodnevlju, u pučkom tumačenju poznat kao trenutak kada su zvona odletjela u Rim. To tumačenje rašireno je diljem Francuske i Njemačke, a u Hrvatskoj se potvrđuje samo u zapisu iz Moslavine.²¹ Sama zvona se u počecima liturgijske prakse nisu rabila, već se lupalo po metalnim i drvenim pločama kako bi se narod potaklo na službu Božju.

1.2. Veliki petak

Veliki petak je spomendan muke i smrti Isusa Krista. Misnog slavlja nema tog dana, a na oltaru nema križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, a praznina oltara i crkve simbolizira teškoću Isusove muke i smrti i praznine koja je ostala kad je on umro na križu. Mnogi vjernici na taj dan ne jedu i ne piju ništa, u strogom su postu. U Hercegovini takav post se naziva sušenje.²² Tog dana svatko moli trideset i tri Isusove krunice u čast Isusovog života, muke i smrti na križu i slavnog uskrsnuća.

Na Veliki petak u mnogim mjestima stoljećima se ide za križem. Krene se iz crkve i nose se tri križa; jedan veliki i dva mala. Križevi budu prekriveni ljubičastom krpom kojom ih se prekrilo na Veliki četvrtak. Narod ide u povorci kao da je sprovod. Pjeva se Muka Isusova i pjevaju Psalmi.

¹⁹ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Vesna Šimundža, rođena 1976. godine.

²⁰ Lang, Milan, *Samobor. Narodni život i običaji*, Zagreb, 1992, str. 615.

²¹ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji. Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb, 1997., str. ???

²² Dragić, Marko, *Velikotrodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, 2010., Hum, 6.

Za vrijeme obreda otkrivaju se križevi i narod ljubi križ. U sljedećoj molitvi vjernik moli Isusa da ga čuva dan i noć i da mu kaže putiće gdje sjedi Marija kojoj je na glavi krunica; suze joj teku za ranjenim Isusom, te grješne duše doziva²³:

*O Isuse veleć moj,
pri tebi je život moj.
Ja te zovem u pomoć,
da me čuvaš dan i noć.
Da mi kažeš putiće,
pokraj vode vrućice,
dino sidi Marija,
na glavi joj krunica.
Bile ruke umiva,
suze pušta ramenom,
za Isusem ranjenom.
Grišne duše doziva:
“Kleknite na kolina
Za Isusa Gospodina.”*

Isusova krunica sastoji se od trideset i tri molitve „Oče naš“, molitve „Vjervanja“ i pet molitvi „Zdravo Marijo“ u čast pet rana Isusovih. Ova molitva molila se u prijepodnevnim satima i u tišini. U nekim se mjestima ova molitva zove i Krunica Gospodnja.

Hrvatski katolički puk pratile su molitvene pjesme od rođenja pa do smrti. Međutim, svakim danom one se gube, još se mogu čuti od nekih starijih ljudi, koji se obično ne sjećaju molitve u cijelosti.²⁴

²³Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, 204., Godišnjak Titius, 6-7, 286-287

²⁴Dragić, Marko, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., str. 128.

Veliki petak je spomendan Isusove muke i smrti, a tijekom obreda Velikog petka pjeva se Gospin plač:

*„Crkvica se gradi,
tamjanom se kadi.
U njoj Gospa kleči,
’svega srca ječi.
Njoj dolazi sveti Pere,
pa je pita: „Što ti radiš, draga Gospe?“
„Imala sam sinka,
jedinka po polju je hodio,
zlatnu krunu nosio.
Tukoše ga Židovi,
zlatnu krunu skinoše,
trnovu napinjaše.
Kuda krvca kapala,
tuda ruža cvatala.
Vjenčići vijoše, kicoše, kicoše.
Bog sam govorio:
’Ko ovu molitvicu molio,
uvečeligajući, ujutro ustajući,
tri bi duše spasio.
Prvu očevu, drugu majčinu, treću sam svoju.“²⁵*

²⁵Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Titius, 3., Split, 2010., str. 142.

Ovako o običajima u selu Bisku govori Vesna Šimundža:

„Na Veliki petak se postilo. Poštovala se tišina, kako u kući, tako i u cilom selu. Nije se ništa radilo, samo ono osnovno. Veliki radovi se nisu izvodili. Pokojni did je bija kovač i on se strogo drža toga da je na Veliki petak kovačija bila zatvorena. Nije se kovalo jer je lupanje po čavlima simboliziralo pribijanje Isusa na križ. Taj dan se postilo, a šta se jilo... a, ko je imao jia bi ribe, a oni šta nisu imali bi se snašli, uglavnom bi jeli zelje ili puru ili nešto drugo šta je bilo posno. Jilo bi se samo jedan put do sitosti, svi su se strogo držali tog posta. Popodne bi se išlo u crkvu na obrede Velikog petka. Crkva bi bila ogoljena, oltari bi se već dan prije ogolili. Obred bi počeo tako da bi svećeniku remeta prostrija deku prid oltar, na pod, doli ono ispod, i onda bi svećenik iz sakristije uša i lega na tu deku, a narod u crkvi bi tad klečao. To bi trajalo nekoliko minuta i onda bi se počelo čitati Sveto pismo i navještaj Muke. Ja se sićam da bi prije župnik i jedan momak, čak njih više, čitali tu Muku. Nakon čitanja bi se ljubija križ. Križ je bija pokriven platnom i ono bi se skidalo dio po dio.“²⁶

Kazivačica Iva Strikić dodaje:

„Na Veliki petak bi se pilo vino, da bi simboliziralo Isusovu krv. Pilo bi se na štesrce, pili bi tad svi, i ko ima, a ko nema kupija bi. I molilo bi se, „Danas petak navečeni, o, Isuse naš mučeni, o, Isuse, muka tvoja, je l' spašena duša moja?“²⁷

Kao što je istaknula kazivačica Iva Strikić, ispijanje vina na Veliki petak nije slučajno. Ono ima svoje dublje značenje, vezano baš za Isusovu muku i stradanje. I u južnijim hrvatskim krajevima vjeruje se da je dobro piti više vina, onog crnog, na ovaj dan. U Poljicima je to vjerovanje popraćeno i objašnjenjem: „U veliki petak koliko se vina popije, onoliko krvi u žile navrije“.²⁸ Ljudi su vjerovali (i još se, u većini mjesta, vjeruje) da će ih to vino, odnosno „krv“ koju budu pili, očistiti, a zbog toga su mnogi u to vrijeme znali ispiti pet do deset litara čistoga crnoga vina.

U Cetinskoj krajini se također vjerovalo da se ne bi smjelo krvariti na Veliki petak, a na obližnjim dalmatinskim otocima, primjerice na Braču, mesari nisu smijeli klati stoku, a žene mijesiti kruh, a sve zbog uvjerenja da će u njemu biti krvi. Malo interesantnije

²⁶ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Vesna Šimundža, rođena 1976. godine

²⁷ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Iva Strikić, rođena Vuković, 1939. godine.

²⁸ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji*. Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb 1997., str 74.

vjerovanje je ono u srednjoj Dalmaciji, kad je bilo zabranjeno i češljati se, možda kako ne bi uzrokovalo krvarenje tjemena.

U Rami se nekada u to vrijeme skidalo meso s tavana i nisu se smjela cijepati drva. U svim navedenim mjestima, a i općenito, na Veliki petak nije se smjelo stvarati buku ni na koji način.

Ovako o obredu Velikog petka govori Ivan Janković:

„Veliki petak počima sa prostiranjem svećenika prid oltarom na spomen polaganja Gospodina Isusa Krista u grob. To je simbolično.“²⁹

Skinuti oltarnici i prostirka za svećenika, crkva sv. Mihovila, Bisko, 2024.

²⁹ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Janković, rođen 1946. godine.

Ivan Vuković se prisjeća i što se pjevalo u crkvi tijekom obreda Velikog petka:
„Jedan bi pjevač uvik piva, a onda bi kor odgovara. Pivali bi Puče moj, uvik se to pivalo:

Puče moj, što učinih tebi

ili u čemu, ožalostih tebe?

Odgovori meni!

Ja radi tebe bičevima udarih Egipat

s prvorodencima njegovim,

a ti mene predade, da me bičuju. Puče moj...

Ja izvedoh tebe iz Egipta

potopivši Faraona u more Crveno,

a ti mene predade glavarima svećeničkim. Puče moj...

Ja pred tobom otvorih more,

a ti otvori kopljem bok moj. Puče moj...

Ja pred tobom idoh u stup oblaka,

a ti mene odvede u sudnicu Pilata. Puče moj...

Ja hranih tebe u pustini manom,

a ti mene udari zaušnicama i bičevima. Puče moj...

Ja tebe napojih vodom spasenja iz stijene,

a ti mene napoji žući i octom. Puče moj...

Ja radi tebe potukoh kraljeve kananejske,

a ti si tukao trstiku glavu moju. Puče moj...

Ja dadoh tebi žezlo kraljevsko,

a ti dade glavi mojoj krvavi vijenac. Puče moj...

Ja uzvisih tebe velikom moći,

a ti mene objesi na drvo križa. Puče moj... “³⁰

Na Veliki petak obavlja se i drevni obred barabananja. Nakon što bi se otpjevao Gospin plač u potpunom mraku crkve nastao bi *baraban*. To je naziv za lupanje štapićima baturikama po klupama kako bi nastala velika buka koja bi trajala nekoliko minuta. Na taj se način puk sjećao Kristova bičevanja.³¹

Ivan Janković nastavlja:

„Iza toga slijede čitanja, a iza čitanja muka. Kroz muku, na glas svećenika da je Gospodin izdahnuo, onda se tuka baraban. Baraban je bio komad drveta, dužine od pedeset do šezdeset centimetara, ili kako bi rekli stari ljudi do dužine lakta, debljine jednog prsta. I jedno minut dva bi se to tuklo, po bancin, po podu. To je u spomen na bičevanje Gospodinovo. Zato se tuka baraban. Mi bi radili od drina tanak prut i onda bi se to osušilo, jedno dva mjeseca, da bolje klapa. (...) Onda bi se nastavila muka. Na kraju, nakon pričesti, bila bi procesija sa Presvetim Oltarskim Sakramentom. Nama je običaj oko groblja i crkve, svako selo ima svoje. Narod bi iša za svećenikom. Na kraju procesije piva se Hvalospjev prid velikin križon kamenim. Na završetku blagoslov s Presvetim.“³²

O barabananju govori i Ivan Vuković:

„...onda su bile zvrčalike, sa štapom se o banke lupalo, od pod i govorilo bi se „Udri, udri barabana, za Isusa gospodina“. Na četvrtak bi se svetohranište prinilo na pomoćni oltar. Okitija bi se fino, zid je bija prekriven bijelim platnom i okićen cvićen.“³³

Kao što je već navedeno, na Veliki petak kroz jutro nije se smjelo ništa raditi, osim popodne, u skladu s vjerovanjem da je na taj dan pokopan Isus Krist. To je bio dan „zapovidnog posta“. Ivan Vuković se prisjeća i posta na Veliki petak:

„Na petak je bija čisti post. Ujutro se jelo malo, na podne malo ručalo, uveče malo vode, skoro ništa. A većinom su ženske više postile. Meni je pričala moja pokojna mater, ona je postila četrdeset dana. Čitavu korizmu.“³⁴

³⁰ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

³¹ Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 165.

³² Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Janković, rođen 1946. godine.

³³ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

Običaji Velikog petka, kao što možemo vidjeti, svugdje su vrlo slični, baš zbog značaja samog dana – muke, tišine, molitve. Tako su i običaji išli u skladu s tim. Ozbiljan post, šutnja, mir, molitva, odlazak na obred Velikog petka. Ovih se običaja narod uvijek držao, iako je danas, nažalost, takvog naroda sve manje.

1.3. Velika subota

Nakon Velikog petka slijedi dan šutnje i pokornosti, Velika subota. To je dan Isusova počinka u grobu i zbog toga ga obilježava ozbiljnost i mirovanje koje uskrsnim ili vazmenim bdijenjem najavljuje iznenađenje Kristova uskrsnuća. Zajedno s Velikim petkom i uskrsnom nedjeljom, Velika je subota sastavni dio vazmenog trodnevlja, toga “sjajnog vrhunca čitave liturgijske godine”.³⁵

U svitanje Velike subote Marija Magdalena³⁶ i Marija Jakovljeva išle su pogledati Isusov grob. U tom je trenutku nastao veliki potres, a anđeo Gospodnji sišao je s neba te pristupio grobu i otkotrljao kamen s njega i potom sjeo na nj. Bio je u odjeći bijeloj kao snijeg i lica poput munje. Svi su se prestrašili, a on je progovorio ženama: „Vi se ne bojte! Ta znam: Isusa Raspetoga tražite! Nije ovdje! Uskrsnu kako reče.“ (Mt 28, 5-6)

Ivan Janković govori o običajima na Veliku subotu u selu Bisku:

„Bila subota počinje sa blagoslovom ognja. Naloži se vatra ispred crkve i onda na početku idu ministranti i nose uskrsnu sviću i tamjan, nose druge sviće. Bude blagoslov ognja i onda se s ognja upali uskrsna svića. Svećenik ide kroz crkvu i piva, a kako on piva pale se prve sviće od puka kojem je najbliže svjetlo Kristovo, oni u dnu crkve. Onda na sred crkve drugi put isto ponovi, a na treći put se upale sva svitla u crkvi i počinje bdijenje. Čitanje, a onda za potrebe crkve, za blagoslov svih ovih naših vladara, svećenika, pomoraca. Dosta je toga sad propušteno. Prije se to puno više molilo. Najprije je bilo za našega papu. Onda za

³⁴ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

³⁵ Babić, Marko, *Šutnja Velike subote. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 2013., 53 (1). Split.

³⁶ Marija Magdalena je kćer bogatog trgovca Sira iz Magdale. Nakon smrti Sira Marija je dobila područje Mandale i po tome se prozvala Mandaljena (Magdalena). Imala je brata Lazara i sestru Martu. Magdalena je u Jeruzalemu postala grješnica. Posramljena je potražila Isusa, svojim suzama mu noge oprala, svojim vlasima ih obrisala i pomašću pomazala. Isus joj je oprostio i iz nje je Isus istjerao sedam đavola. Otada je Magdalena stalno pratila Isusa. Pratila ga je na Golgotu, molila pod križem, njoj se uskrsli Krist prvoj javio. Dragić, Marko, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Split, 2006., str. 23.-24.

*biskupe, svećenike, redovnike. Onda za pomorce. Onda za putnike, namjesnike. Onda za nevjernike, krivovjernike. A onda za cili kršćanski puk. Time bi završija taj red molitava. Onda slijedi Slava. U stare zemane bi bila tri kajina vode u crkvi i onda bi se puk umiva tom vodom i pivala bi se Slava, a zvana bi krenila opet zvonit tijekom cile Slave. I onda iza toga normalno, sveta misa. Na kraju blagoslov hrane i blagoslov puka i s tim završila Velika subota. Prije bi se za blagoslov nosilo i slanine i sudžuka, ali pretežno jaja i sirnice.*³⁷

Narod Veliku subotu naziva i Bijela subota, odnosno Bila subota u Cetinskoj krajini. Tako se zove zbog toga što se tada trebalo dobro umivati, oprati se i očistiti. U mjestima duž cijele Hrvatske na Veliku je subotu bio običaj umivanja blagoslovljenom vodom, a ukoliko netko nije imao blagoslovljene vode, umivalo bi se na obližnjim vrelima, potocima, rijekama, čak i u moru.³⁸ U kršćanstvu voda ima vrlo važnu simboliku pranja, čišćenja i nevinosti.

Tijekom veliko-subotnjega crkvenog obreda dolazi do vrhunca cijelog korizmeno-uskrasnog razdoblja – trenutak uskrsnuća koji se obznanjuje zvonjavom zvona i pjesmom *Gloria*. Tada je najprošireniji trenutak umivanja kada se narod umivao netom blagoslovljenom vodom na samom obredu Velike subote. U nekim se selima u Dalmaciji blagoslovljena voda nosila i u polje tako da bude pri ruci kad se na zvuk zvona trebalo umiti. Ponegdje se moglo umiti i neblagoslovljenom vodom, vjerujući da to donosi ljepotu lica i zdravlje očiju. Zanimljivo je da su ovi običaji rasprostranjeni diljem Hrvatske, bilo je dovoljno na zvuk zvona otrčati do bilo kakve vode – bunara, potoka, rijeke, mora.

U Poljicima su vjerovali da će im se bolest „svraba“ izliječiti ako se tada okupaju u vodi: „I na Bilu subotu, kad se proslavi „Gloria“ u crkvi, idu se niki okupat u more ili živu vodu u Cetini, da jin se skine srab, ali iduć amo i tamo ne imaju se obazirat na nikoga.“³⁹

Kad bi zazvonila uskrsna Zvona, u Dalmatinskoj zagori običaj je bio umivati se u vodi u koju je prethodno stavljeno cvijeće. Ante Buljan, koji je opisao običaje kraja Sinja, Imotskog, Vrlike i Livna, kaže da je u tom trenutku trebalo pojesti jaje, a to je vjerojatno povezano sa starijim propisima u kojima su jaja bila zabranjena tijekom korizme.⁴⁰

Ovako je on to prepričao: „Za veliku subotu pripremaju se dvije stvari i to: naberu se ljubičice, pripremi se sa vodom da bude pri ruci čim Glorija zazvoni da se odmah onom

³⁷ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Janković, rođen 1946. godine.

³⁸ Dragić, Marko, *Tri svete Marije u hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti*, 2021., str. 69.

³⁹ Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji*. Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb 1997., str. 76.

⁴⁰ Isto.

pripremljenom vodom u koj su ljubičice što brže operu oči, to je potrebno za zdravlje očiju, jaja su pripremljena da čim zazvoni Glorija po pravilu: Glorija zazvoni, jaja u kljun.“⁴¹

Svi krajevi u kojima je zabilježeno umivanje u cvjetnoj vodi u trenutku kada se obznanilo Kristovo uskrsnuće, ujedno su i krajevi u kojima se isti postupak obavljao i na Cvjetnicu. U Cetinskoj krajini umivalo se u cvjetnoj vodi prije zalaska sunca koje je poistovjećeno s istim vjerovanjem kao i umivanje u trenutku uskrsnuća. Ono je, kao što je prethodno spomenuto, donosilo zdravlje, ljepotu, čistoću.⁴²

Tog dana djevojke i žene bi uređivale domove i dvorišta, a muškarci bi istjerali stoku na pašu. Tada bi se bojala jaja i to na poseban način:

„Nije tada bilo nikakvih umjetnih boja, tribalo se znat snać, a mi smo svi jaja bojali u tamno crveno jer smo koristili kapulu. Moglo se dobit i druge boje, sve ovisi koja se biljka stavi“⁴³

Ivan Vuković uvijek se radovao ići na ponoćku i dočekati blagoslov hrane:

„...ko je bija na ponoć, većinom bi iša i ujutru, na Uskršnju misu. Bio bi blagoslov jaja, naravno, i mesa, ali ko je onda gonija meso, nosilo bi se samo ispečenog kruha, nije bilo ni sirnica, ritko ko bi to ima. I jaja su se nosila, naravno. To se blagoslivljalo na bilu subotu iza mise i domaćice bi onda u nedilju to ostale spremat. I znaš šta bi mi bilo najslađe? Pokojnu mater dočekaj ispid šematorija, blagoslovila se jaja, a ja svoje jaje odma pojiden, prije nego šta smo se uopće uputili kući. I dan danas to mi je ostalo najslađe! Ako ne bi iša u crkvu, onda bi odma u kući navalija na jaja, čin se vrate.“⁴⁴

U crkvama se na Veliku subotu čuva Kristov grob, a čuvaju ga djeca i mladi koji se izmjenjuju u stražarenju.

Svoje običaje prepričava kazivačica Iva Strikić:

„Kazat ću ti kako san ja. Ja bi ubrala cvit i metila bi ljuške od kapule i onda bi taj cvitra zastrla po jaju i stavila u najlon bičvu i zaveži ka svako o sebi i kad bi se ono skuvalo, skini bičvu i bili bi cvitovi od kapule, puštala bi boju i ostavila bi cvitove na jajima. Dica bi za

⁴¹ Buljan, Ante, *Opis običaja rodnoga kraja Sinja, Imocki, Vrljika, Livna kao i pripadajuće okoline*, 1985., Institut za etnologiju i folkloristiku, rukopis 1127.

⁴² Miličević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*, 1967., Narodna umjetnost, str. 455.

⁴³ Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1941. godine u Bisku.

⁴⁴ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

ručak na Uskrs tuckala jaja, cila obitelj bi se skupila i svi bi zajedno jili. Dica, curice bi nosile košare cvića i bacale ispid popa di će on pronit... ne mogu se svega ni sitit, osamdeset pet mi je godina“⁴⁵

Ivan Vuković isto se prisjeća djetinjstva i procesa bojanja jaja: „*Ona bi se stavljala u kapulu, u ciklu, u koprivu... S voskom bi se namazala jaja, metnili bi ih u najlonske bičve, ne znan ja sve te zakone kako su oni to. Ali su se uvik bojala jaja. I nije ih se tada moglo tako lako razbit, domaća jaja“⁴⁶*

Bojanje jaja postala je jedna od najupečatljivijih pučkih tradicija oko Uskrsa. U tome uživaju svi, a ponajviše djeca, koja na taj način mogu izražavati svoju kreativnost. Običaj bojanja jaja seže daleko u prošlost. Tome mogu posvjedočiti nalazi obojenih lupina jaja koja su bila u ponekim otkopanim starim germanskim grobovima, kao i jaja izvađena iz gline, koja su imala šare izvedene u urezima površine nekakvom masom u bojama. Pronađena su u skandinavskim i slavenskim grobovima, a ovo sve ukazuje na to da su ljudi bojali jaja još u doba praslavenske zajednice.⁴⁷ Iako je ovo možda i samo hipoteza, nema nekih potvrđenih dokaza, sigurno je reći da su se šarena jaja iz hrvatskih zemalja tehnikom i ornamentalnim motivima podudarala, ponajviše s ukrajinskim i poljskim jajima. Osim što su se ta jaja bojala, ona su se i darivala, ali i raširen je običaj tucanja jajima, najviše među mladeži.

Milovan Gavazzi (1991) ističe kako je svugdje u Hrvatskoj, s ponekim izuzecima, običaj na Veliku subotu obnova kućne vatre. Ovaj običaj usko je povezan s crkvenim običajem blagoslova vatre.

U nekim krajevima u tom običaju narod sudjeluje toliko da to nije samo crkveni obred – ujutro na taj dan svećenik stane ispred crkve i zapali gomilu, zvali su je *guba*, koju su priredili seljaci i tada je blagoslovi. U prošlosti se taj postupak vršio na još stariji, primitivniji način, odnosno svećenik je morao upaliti vatru trenjem drveta tako da bi to simboliziralo živu, svetu vatru.

U nekim se mjestima nije običavalo paliti vatru ispred crkve i u tom slučaju bi svećenik u crkvi ukresao vatru ili na neki drugi način zapalio *gubu* i izvršio blagoslov. Kad bi se seljani okupili oko vatre, najmlađi član svake obitelji zapalio bi svoj komad na toj

⁴⁵ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Iva Strikić, rođena Vuković, 1939. godine.

⁴⁶ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

⁴⁷ Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, 1991., Hrvatski Sabor kulture, str. 43.

blagoslovljenoj vatri. Taj komad bi nosili vlastitim kućama i zapalili vatru u svojim pećima, tako je blagoslivljajući.

Ivan Vuković ove običaje potvrđuje:

„Ložija bi se oganj. Blagoslovija bi se taj oganj, uskrсна svića, voda. Onda bi se ulazilo u crkvu, pivalo tri puta Svjetlo Kristovo na početku crkve, na sredini i na ultaru. I upalile bi se sve sviće. Nije bilo ko danas struje, već su bile šterike i fenjeri. I ko bi na kraju uvatija vatre, nosija bi je doma. To bi se brzo raznilo. Ja san uvik nosija, a kasnije to ne nosi niko. I znaš šta smo još u stari zeman radili – kad bi izgorija badnjak za Božić, uvik se komadić badnjaka ostavija i metija da dočeka dogodine.“⁴⁸

Nadalje, Milovan Gavazzi (1991) tumači kako je, na jednom užem području srednje Hrvatske, i danas zadržan običaj ophoda *raspetnika*, *križara*. Upravo na dan Velike subote, poslije obreda i svečanosti Kristova uskrsnuća i onda kroz čitavu noć, *raspetnici* ili *križari* bi obilazili sela. Nekoliko njih bi hodalo s crkvenim raspelom i pjevali i sabirali darove, a ponekad bi imali i bubanj kojeg bi udarali i time naviještali Isusovo uskrsnuće i budi narod za njegov dolazak. Kad bi ušli u kuću (ili pred kuću) dali bi ukućanima raspelo koje bi oni tada poljubili i darovali novac ili samo počast.

Na Veliku subotu bi se narod svim ovim običajima (umivanjem u vodi, pripremanjem jela, pospremanjem domova, bojanjem i ukrašavanjem jaja, pripremanjem krijesa za vatru) pripremao za sutrašnji, najsvečaniji i najradosniji trenutak, uskrsnuće Isusa Krista.

1.4. Čuvari Kristova groba

Običaj čuvanja Kristova groba tijekom preduskrsnih dana, odnosno Svetoga trodnevlja, nastao je temeljem liturgije i slavi kršćansku vjeru.⁴⁹ Ovaj običaj uprizorenja događaja oko Isusovog uskrsnuća pronašao je inspiraciju upravo u Matejevom Evandjelju, u kojem je on detaljno opisao što se događalo tih dana. U Hrvatskoj se obred spominje još 1857. godine, kada ga je Ante Gluščević iz Loreta u Italiji donio u Župu svetoga Ilije u Metkoviću.

⁴⁸ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

⁴⁹ Marko Dragić, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, *Ethnologica Dalmatica*, Etnografski muzej Split, 17 (1). Split, 2009., str. 6.

Od davnina su se kršćanski nauk i moralne vrjednote dočaravali kroz crkveno-pučku umjetnost. Biblijski događaji prikazivani su kroz scenske izvedbe u kojima bi sudjelovao puk, odnosno narod. Takve predstave u Hrvatskoj su se zvale skazanja ili prikazanja, a datiraju još iz 11. i 12. stoljeća.⁵⁰

Kao što je već opisano u prethodnim poglavljima, na Veliki petak je radi Kristove smrti bila izostavljena misa. Ipak, euharistija se čuvala u sakristiji radi potreba umirućih. U 11. stoljeću to se obilježavalo na svečan način, u procesiji do sakristije. S vremenom se sve više isticala važnost tog čina pa su se u Italiji i nekim državama sjeverne Europe podizale dekorirane kulise koje su se zvale epitaphios.⁵¹ Zanimljivo je i da se u 17. i 18. stoljeću euharistija tijekom Velikog petka i Velike subote čuvala u umjetničkoj dekorativnoj arhitekturi i vezom urešeni teksti.⁵²

Hrvati kao narod imaju mnoge tradicije, a u mnogim mjestima one se vrijedno čuvaju od zaborava. Diljem Hrvatske i Dalmacije, a i u nekim mjestima Cetinske krajine i njezine okolice, zadržao se običaj čuvanja Kristova groba.

Sami običaj čuvanja Kristova groba ujedno je i čast za one koji ga uređuju tijekom Velikog tjedna, najčešće na Veliki četvrtak. To su uglavnom mještani, časne sestre i crkveni službenici.

U selu Bisku, a i mnogim drugim selima Cetinske krajine, Kristov grob uređuju bake koje tu tradiciju prenose s koljena na koljeno. Uređuje se cvijećem i svijećama, a ponegdje i prokljajalom pšenicom. Ovako je prepričala Mara Janković, supruga Ivana Jankovića, koja zajedno s njim sudjeluje u uređenju crkve prilikom svih blagdana i svečanosti u selu Bisku:

“Grob se treba posebno uredit, da bude pristojno i svečano, ali ne napadno. Može se koristit razno cvijeće, ali treba opet pazit da ne uvene brzo. Ove godine san uzela zumbule, ali nisu dobri, odma su se obisili, pali. Prominila san pa san stavila bile ružice. Puno su lipše i baš sve lipo paše. Nije to nešto previše bogato, možda bi neko reka da bi trebalo bit još više, ali mi volimo da izgleda lipo, pristojno i svečano, neka simbolizira i poniznost i mir.”⁵³

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Epithapios (grč. epi – nad, taphos – grob)

⁵² Badurina, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 175.

⁵³ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazala mi je Mara Janković, rođena 1948. godine.

U selu Bisku, u crkvi svetog Mihovila, grob je smješten u unutrašnjosti crkve, a kao što je već rečeno, uređuje ga vrijedna baka, Mara Janković.

Kristov grob, crkva sv. Mihovila, Bisko, 2024.

Ovaj običaj je, naravno, biblijskog konteksta. Nakon što su Krista ukopali, njegov bogati učenik, Josip iz Arimateje, došao je kod Pilata zatražiti Isusovo tijelo. Pilat je to odobrio. Josip je Isusovo tijelo povio u čisto platno i položio u novi grob koji je bio uklesan u stijenu. Dokotrljao je veliki kamen na grobna vrata i otišao. Kod groba su sjedile Marija Magdalena i druga Marija. (Mk 15, 42-47; Lk 23, 50-56; Iv 19, 38-42)

Sutradan su se kod Pilata sabrali svećenički glavari i farizeji i rekli mu kako je Isus rekao da će nakon tri dana uskrsnuti. Na to je Pilat zapovjedio da se grob osigura do trećega dana da ne bi došli Kristovi učenici i ukrali ga pa govorili narodu da je uskrsnuo od mrtvih. Tada su stražari zapečatili grob i krenuli stražariti.

Kad je osvanula subota, na grob su došle Marija Magdalena i druga Marija. Nastao je žestok potres, a anđeo Gospodnji je sišao s neba, pristupio grobu, otkotrljao kamen i sjeo na

nj. Lice mu je bilo kao munja, a odijeca bijela kao snijeg. Pred njim su od straha zadrhtali i obamrli stražari, a anđeo je progovorio ženama: “Vi se ne bojte! Ta znam, Isusa Raspetoga tražite! Nije ovdje! Uskrsnu kako reče. Hajde, vidite mjesto gdje je ležao pa pođite žurno i javite njegovim učenicima da uskrsnu od mrtvi. I evo, ide pred vama u Galileju. Ondje ćete ga vidjeti.” Žene su žurno otišle s groba i sa strahom i radošću otišle javiti Isusovim učenicima. Isus ih susretne i reče im: “Zdravo!” One polete k njemu, obujme mu noge i ničice mu se poklone. Tada im Isus reče: “Ne bojte se!” Idite, javite mojoj braći da pođu u Galileju! Ondje će me vidjeti!” (Mk 16, 1-8; Lk 24, 1-12, Iv 20, 1-10)

Osim kao što je opisano u selu Bisku, ovaj se običaj izvršava i na drugi način, a to je da se odredi posebno mjesto, u crkvi ili oko nje, gdje se izradi grob prirodne veličine, a čuvaju ga ljudi koji su prurušeni u stražare. U okolici Cetinske krajine, u Imotskom i Zmijavcima, čuvari su u crkvama na Veliki petak i Veliku subotu čuvali Kristov grob. Za vrijeme stražarenja obukli bi posebne odore i dobili puške. U isto vrijeme grob bi čuvala dva stražara, jedan s jedne, a drugi s druge strane groba. Bili bi licem okrenuti jedan prema drugome. Straža bi trajala dva sata, a onda bi ih zamijenili drugi stražari. U imotskim Poljicima dva starija župljanina bi se izmjenjivala svakih dvadeset do trideset minuta i tamo se taj običaj održao do 1972. godine.⁵⁴

U Vrlici se od davnih dana pa sve do danas njeguje tradicija da se u Velikom tjednu grupa muškaraca, koji su pripadnici Bratovštine čuvara Kristova groba, sudjeluje u obredima i ophodima Velikog petka tako što čuvaju Kristov grob. Zbog toga se oni zovu *grobari*. U župnoj crkvi u Vrlici, koja je nekad bila poznata kao crkva Navještenja Blažene Djevice Marije, a sada kao Gospa od Rožarija, od Velikog četvrtka do Uskrsa pripadnici Bratovštine čuvaju grob. Na Veliki četvrtak župljani prirede veliki grob koji se lijepo okiti, a u njega se položi Isusov kip.

Nekad je bilo četrnaest je grobara koji su ga čuvali, a bili su obučeni u narodne nošnje koji se sastoje od koporana⁵⁵, košulja, mačeva, noževa i cvancika⁵⁶ na kapama, a na čelu im je bio harambaša.⁵⁷

Harambaša bi birao koja će dvojica čuvati grob, a oni bi se smjenjivali svakih pola sata. Jedan bi stajao pored Isusove glave, a jedan do njegovih nogu. Svi stražari, odnosno

⁵⁴ Marko Dragić, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1). Split, 2009., str. 5-32.

⁵⁵ tal. gornji kaput od domaćeg sukna

⁵⁶ Nekadašnji novac.

⁵⁷ Poglavica (zapovjednik) hajducima.

grobari, skupili bi se na Veliku subotu u crkvi. Na prsima bi ležali pored groba, s glavom okrenutom prema grobu. Kad bi se začula “*Gloria*” svi bi potrčali vani jedan za drugim i onda pucali, pjevali i igrali kolo. Narod bi se okupio oko njih dok pred crkvom gori vatra koju svećenik blagoslovi.⁵⁸

Sada je taj običaj malo drugačiji, a običaj je obnovljen nakon Domovinskog rata. Također su odjeveni u narodne nošnje, a sada bude četrdesetak grobara.

Vrlički “umirovljeni” grobar (žudija) i ja, Oklaj, 2019.

U selu Košute, blizu grada Trilja, također se štuje ovaj običaj. Župa Košute je najmlađa u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji i može se pohvaliti velikim brojem duhovnih zvanja. Družba čuvara Isusova groba osnovana je prije nekoliko godina, a premijerni nastup su imali na Križnom putu u svojoj župi 2015. godine. Sudjeluju u svim obredima Svetog

⁵⁸ Marko Dragić, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1). Split, 2009..

trodnevlja. Momci mogu imati najmanje osamnaest, a najviše trideset i tri godine i ne smiju biti oženjeni.

Čuvari Kristova groba u župi Presvetog Srca Isusova u Košutama, 2024.

Ovako o tome govori Hrvoje Ivišić:

“Ja sam bio zapovjednik žudija čuvara Isusova groba iz Košuta, godinu dana nakon što se osnovala župa, a uz pomoć don Darija Ćorića sam došao do ideje da osnujemo žudije. Žudije su čuvari Isusova groba koji čuvaju grob na Veliki četvrtak, Veliki petak i na bdijenje Velike subote. Žudije iz Košuta su obučeni u rimske vojnike. Oni svi moraju biti momci, svi osim zapovjednika. Zbog čega? Oni su momci od svoje osamnaeste do trideset i treće godine, ili otkad se krizmajaju pa dok se ne ožene. Tada mogu nastupat i biti u žudijama. Ako su prišli trideset i tri godine ili su oženjeni, ne mogu biti žudije. Don Darijo i ja smo tako “odlučili” zato što većina momaka nakon krizme izbjegavaju svetu misu, izlaze vanka, ne dolaze u crkvu

pa smo ih na ovaj način htjeli malo privući. To smo pokrenili da bi donekle vratili mlade na pravi put.

Košučki žudije na Križnom putu, brdo Golgota (brdo Kršine), 2024.

Žudije iz Košuta nastupaju šest puta u godini. Prvi put na Križnom putu na brdu Golgota, oko dva kilometra iznad naše župne crkve Presvetog Srca Isusova u Košutama. Ide se od postaje do postaje, mi vučemo taj križni put i dokazivamo se kao žudije. Drugi put nastupamo na Veliki četvrtak, zatim na Veliki petak i na bdijenje na Veliku subotu. Onda smo na Veliki ponedjeljak na susretu svih žudija iz cijele Hrvatske, svake godine na nekom drugom mjestu. Komin, Oklaj, Drniš, Vrlika, Marija Bistrica... Većinom je to u okolini Neretve ili odakle su žudije potekle, a to su Vodice. Zadnji naš nastup je u procesiji Presvetog Srca Isusova, kad je u nas fešta, u Košutama. Nekad pomažemo udrugama ili susjednim župama u svetkovini. Jedne smo godine bili u procesiji za Gospu Sinjsku, par puta smo bili na brdu Gospe od

Stomorije u Kaštel Novome, u župi u Žeževici, tako odemo tim župama da uveličamo slavlje. Kad nastupamo mi ne pričamo, ne bacamo se, nema vike. Glavni nastup je na bdijenje na Veliku subotu, Isus je uskrsnuo i mi smo pripadnuti, ne znamo di ćemo sa sobom jer smo mi izdali Isusa, razapeli ga, pripali smo se šta smo to napravili. Većina žudija se bacaju jedni po drugima, trču po crkvi, lome koplja. A mi imamo opremu tešku čak jedanaest i po kilograma na sebi i ne smimo se bacat. Usvojili smo zakon u crkvi da bi najbolje bilo da se Isusu u crkvi jednostavno samo poklonimo. Svatili smo da smo ga razapeli, da smo ga ubili, da smo pogriješili i onda se samo na “Slavu” malo uznemirimo zbog toga što smo napravili i onda se poklonimo, skinemo kacige, spustimo koplja. Tako stojimo dok ne završi “Slava”, a onda pognutih glava s kacigama u ruci i spuštenih koplja izađemo i napustimo crkvu. To su naši načini tijekom Velikog tjedna.”⁵⁹

Košučki žudije, Vodice, 2022.

Na Uskrsni ponedjeljak crkva se spominje puta uskrsloga Isusa Krista u Emaus s dvojicom učenika kad je lomio kruh. Na taj dan se u Hrvatskoj obilježava Smotra ili Festival žudija. Tada se okupe žudije iz župa diljem Hrvatske i na različite načine “upriliče” što se dogodilo tog dana kad su stražari ugledali Anđela Gospodnjeg i prazan Isusov grob.

„Festival žudija je skup čuvara Kristova groba koji njeguju te običaje u svojim župama za Uskrs. Idejni začetnik festivala žudija koji je pokrenut u Vodicama 2001. godine je akademski fotograf Šime Strikoman iz Vodica poznat po svojim milenijskim fotografijama.

⁵⁹ Zapisala sam 2024. u Košutama. Kazao mi je Hrvoje Ivišić, rođen 1978. godine.

Svako mjesto njeguje svoje običaje koji se razlikuju od drugih župa. U pojedinim mjestima Čuvari Kristova groba su u narodnim nošnjama (Vrlika, Tisno...) drugdje su u mornarskim odorama (Opuzen, Vlaka, donedavno Komin...) dok su većinom u odorama rimskih vojnika.“⁶⁰

Vrličke žudije, Slivno Ravno, 2023.

1.5. Pohod Kristovu grobu

Na Veliku subotu, u kasnijim večernjim satima, započelo bi vazmeno bdijenje u crkvama. Tog dana se sjećamo i kako su tri svete Marije – Marija Magdalena, Marija Jakovljeva⁶¹ i Marija Saloma⁶² – išle u pohod na Isusov grob kako bi mu uljem pomazale rane. U sinjskom se kraju pamti ova molitva:

„Zvoni, zvoni Glorija,

⁶⁰Hrvatski festival žudija <https://www.vid.hr/zudije/festivalz.htm> (pristup 16. kolovoza 2024.)

⁶¹Marija je majka apostola sv. Jakova Mlađeg. Vidi: Dragić, Helena, Apostoli sv. Filip i Jakov Alfejev u hagiografiji i poeziji Marka Marulića, Nova prisutnost XX (1). Zagreb, 2022., str. 89.-101.; Dragić, Helena, Apostoli sv. Filip i sv. Jakov Mlađi u hrvatskoj hagianimiji i antroponimiji. Croatica et Slavica Iadertina 17 (1). Zadar 2021. str. 339.-355.

⁶²Marija Saloma majka je apostola sv. Jakova Starijeg i apostola i evanđelista sv. Ivana.

veseli se Marija!
Tu prodoše tri divice, tri Marije.
Svaka nosi bio bus
i u busu slavnu mast
da će Isusu rane mazat.
Anđel sidi za kamenom,
uplaše se tri divice, tri Marije.
›Ne bojte se, tri divice,
ja znam koga ištete.
Vi ištete Božjeg sina.
Božji sin je uskrsnuo,
na nebesa uzašao.
Poručio Petru, Pavlu
i Ivanu bratu svomu
da mu dođu prikazati
crno krvi od lozice,
bijelo tilce od pšenice.“⁶³

Mašljikova gora predstavlja Maslinsku goru, a kroz istu su prolazile i tri Marije u tradicijskoj baštini Vrlike. Tamo se ovako molilo:

„Uputile se tri Marije
kroz tu goru Mašljikovu
pa govoraše:
›Ko bi ovaj kamen snijo,

⁶³ Dragić, Marko, *Tri svete Marije u hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti*, 2021., str. 71.

veliki bi čovikbijo.<

Na grobu Ditić leži sav od sunca,

posjaijo i od snigapobilijo.

Kad su njega ugledale,

još su dalje uspredale.

On je njima govorio:

Ne bižite, ne predajte.

A ja znadem kog tražite,

vi tražite Božjeg sina.

Otišo je i tri riječi ostavio:

prvo krvce i lozice,

drugo tijelo i pšenice,

treće sam svoje. Amen.⁶⁴

Tri Marije zatekle su prazan grob jer je Isus uskrsnuo, Marija Magdalena otrčala je do Šimuna Petra i Ivana, koji su Isusu bili posebno dragi, i rekla im: „Uzeše Gospodina iz groba i ne znamo gdje ga staviše.“ Šimun Petar i Ivan otrčali su do groba i pronašli samo poveje i ubrus koji je bio na Isusovoj glavi. Potom su se vratili kući. Marija Magdalena se vratila do groba, stala pred grobom i plakala. Tad je vidjela dva anđela, jedan je bio na mjestu gdje je bila Isusova glava, a drugi gdje su mu bile noge. Ova scena može se povezati s običajem čuvara Kristova groba koji su mu isto tako bili na tom mjestu. Anđeli su Mariju Magdalenu pitali zašto plače, a u to joj se pred očima pojavio Isus, kojeg nije odmah prepoznala. On joj je rekao da ne plače i ne zadržava se s njim, već da ode javiti učenicima da im navijesti što se dogodilo.

Kad je pošla k njima, oni joj nisu vjerovali. U selu Čaporice, blizu grada Trilja, dio ove scene vidi se u molitvi:

⁶⁴ Isto.

„Tri Marije goron grede,
slavnom goron Maslinovon.
Svaka nosi bija bus
i u busu masti, pomasti,
čin će Isusu rane trati.
›Ne plašte se, tri Marije,
tri Marije, tri divice,
Isus van je uskrsa,
na nebesa uzaša!“⁶⁵

2. Uskrs

„Nije ovdje, uskrsnuo je!“ (Lk 24, 6-7)

U ovoj rečenici je sazdan temelj kršćanstva, ono na čemu je zasnovana naša vjera i ovo je najznačajnija rečenica za svakog vjernika. Isus nas je otkupio svojom smrću na križu i spasio svojim uskrsnućem od mrtvih. Uskrs je najveći i najvažniji kršćanski blagdan koji predstavlja Isusovu pobjedu nad smrću i naše otkupljenje. Vjerske istine blisko su povezane s liturgijom, a ta činjenica je sažeta u latinskoj izreci „Lex orandi, lex credendi“ – ono što Crkva vjeruje, to u liturgijskim slavljinama i slavi.⁶⁶

Iako su mnogi kršćanski blagdani određeni preciznim datumom, Uskrs je blagdan koji se još od 2. stoljeća slavi onda kad „zapadne“, između 21. ožujka i 25. travnja, nakon prvog proljetnog punog mjeseca.⁶⁷ To je određeno na Nicejskom saboru 325. godine. U Crkvi je nastala izreka da se slavi „ne prije Benedikta niti poslije Marka.“ Blagdan svetog Benedikta u

⁶⁵ Dragić, Marko, *Tri svete Marije u hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti*, 2021., str. 82.

⁶⁶ Zagorac, Vladimir, *Lex orandi lex credendi*, 1969., u: *Bogoslovska smotra*, 39, 1, str. 63.-67.

⁶⁷ Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 176.

to vrijeme se slavio na dan svečeva preminuća, 21. ožujka. U obnovljenom kalendaru prebačen je na 11. srpnja.

Stvarni događaji Isusove smrti i uskrsnuća temelj su i tjedne i godišnje svetkovine kršćanske pashe. Sve što su doživjeli apostoli i malobrojna zajednica prvih kršćana pomoglo je da se u tim događajima prepozna otajstveno ostvarenje Kristova spasiteljskog djela i uspostavi obredno obnavljanje tih djela. Činjenica što su se Isusova Posljednja večera i početak njegove muke zbili u noći između 14. i 15. nisana⁶⁸ povezali su blagdan kršćanske pashe s početkom proljeća i punim mjesecom kad se ostvaruje fenomen neprekinute svjetlosti. Odmah, naime, nakon zalaska sunca pojavljuje se puni mjesec i svijetli sve do ponovne pojave sunčane svjetlosti. Ta simbolika neprekinute svjetlosti i, barem djelomično, nepostojanje noćne tame, postaju znak neprekinuta života nakon uskrsnuća. Ubrzo će oganj, svijeća i voda upotpuniti tu simboliku i približiti neshvatljivu tajnu Isusova i našega uskrsnuća u Kristu i vječnoga života s njime.⁶⁹

2.1. Uskršnji običaji

Osim važnosti samog vremena kad se slavi Uskrsa, ovaj veliki blagdan ima i svoje posebne običaje koji su se održali stoljećima. Na Uskršnje jutro običaj je ići na misu, a nakon mise blagovati hranu koja je blagoslovljena. U nekim mjestima običaj je sedam puta se prekrstiti i izmoliti molitvu Gospi:

Daj mi Gospe dobar dar

Daj mi Gospe dobar dar,

kazat ću ti dobar glas,

od Isusa Sina Tvog.

Jutros Ti je uskrsnija,

s desne strane Ocu sija.

⁶⁸ Hebr. nissān, prema akademskom nisannu, prvi mjesec židovskog kalendara. Broji 30 dana i označuje početak proljeća (uglavnom odgovara ožujku i travnju gregorijanskoga, odnosno travnju julijanskoga kršćanskog kalendara); mjesec u kojem se slavi Pasha (14. nisana).

⁶⁹ Babić, Marko, *Zašto se Uskrs ove godine nije slavio 24. ožujka?*, 2019., Služba Božja, 59 (2), str. 196.

Ostavija je krvcu na lozici,

tilicu na pšenici,

*svičicu na pčelici.*⁷⁰

I u selu Bisku običaj je bio kao i drugdje, posebno je važan bio uskršnji doručak. Ovako se prisjećala moja pokojna baka Marija:

*„Za Uskrs bi se nakon mise svi skupili i pojeli po jedno blagoslovljeno jaje. Blagoslovili bi i sol pa bi sva jaja prvo malo osolili. Mi sad odnesemo i sirnice, alko je toga ima prije. Nosili smo jaja i kruv. I ulje i tu sol. Moga si ponit još štagod, al nije valjalo ni pritrpat krto, tribalo je to nosit do crkve. Ta uskršnja jutra meni su bila posebno draga, uvik mi je najdraži bija Uskrs“*⁷¹

U Unešiću se, na uskršno jutro, molila uskršnja molitva. Trebala se izmoliti sedam puta, a pritom se sedam puta krstilo. Molitva glasi ovako:

Daj mi Gospe dobar dar,

kazat ću ti dobar glas,

od Isusa Sina Tvog.

Jutros Ti je uskrsnija,

s desne strane Ocu sija.

Ostavija je krvcu na lozici,

*tilicu na pšenici, svičicu na pčelici.*⁷²

Uskršnje jutro za sve vjernike je najposebniji dan u godini. Od Pepelnice do Velike subote svi bi se pripremali za Isusovo slavno uskršnuće. Odricanje, žrtva, post, pokornost, molitva, sve su to odlike korizmenog razdoblja i Velikog tjedna. Na blagdan Uskrsa svaka žrtva i odricanje, svaki post i obred dobiva viši smisao, dobiva svoju svrhu. A svrha je upravo

⁷⁰Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriješkoga kraja*, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 375.-385.

⁷¹Zapisala sam 2016. u Bisku. Kazala mi je pok. Marija Šimundža, rođena Pranjić, 1944. godine u Bisku.

⁷²Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 174.

slavno uskrsnuće Isusa Krista i radost i zahvalnost koje se tijekom tog posebnog dana osjećaju u svakoj kršćanskoj obitelji.

2.2. Spasovo

Uzašašće, koje se još i naziva Spasovo kao spomen na Isusovo uzašašće na nebo i spašavanje čovječanstva, kršćanski je blagdan koji se od 4. stoljeća slavi četrdeset dana nakon Uskrsa i uvijek zapada na četvrtak. U hrvatskoj kulturnoj baštini poznat je običaj spasovskih ophoda, zvanih križari i križarice, a prvi put su se spominjali u 17. stoljeću u Bakru. Običaj bi započeo procesijama u ranu zoru zbog blagoslova polja, a održavao bi se ponedjeljkom, utorkom i srijedom, odnosno tri dana uoči Uzašašća. Ti dani zvali su se i Križevi dani. Te su procesije komunističke vlasti zabranile 1952. godine.

Ivan Vuković se prisjeća tih vremena:

“Pokojni don Ivan Čulin, on je prije, za rata, bija na Vojnićin i kasnije je doša ovde u Bisko. Provea je jedno vrime i u zatvoru. Iz zatvora su ga puštali ode. On nije smija svašta reć. Mora je pazit šta će govorit. I dolazija je samo u dvi, tri kuće u Bisku. Nije smija puno odat.”⁷³

Spasovo ili Uzašašće smatra se i pastirskom svetkovinom te se zbog toga tada odvijaju pastirske svečanosti, obredi i običaji. Naziva ga se i drugim Uskrsom, a nekad se slavilo zajedno s Duhovima, pedeset dana nakon Uskrsa.⁷⁴ Ovaj blagdan u dalmatinskoj zagori među starijim pukom poznat je i pod nazivom Križi.

U Djelima apostolskim o Uzašašću piše:

(1) Prvu sam knjigu, Teofile, sastavio o svemu što je Isus činio i učio (2) do dana kad je uznesen pošto je dao upute apostolima koje je izabrao po Duhu Svetome. (3) Njima je poslije svoje muke mnogim dokazima pokazao da je živ, četrdeset im se dana ukazivao i govorio kraljevstvu Božjem. (4) I dok je jednom s njima blagovao, zapovjedi im da ne napuštaju Jeruzalema, nego neka čekaju Obećanje Očovo “koje čujete od mene: (5) Ivan je krstio vodom, a vi ćete naskoro nakon ovih dana biti kršteni Duhom Svetim.” (6) Na to ga sabrani upitaše:

⁷³ Zapisala sam 2024. u Bisku. Kazao mi je Ivan Vuković, rođen 1943. godine.

⁷⁴ Marko Dragić, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 305.-328.

“Gospodine, hoćeš li u ovo vrijeme Izraelu opet uspostaviti kraljevstvo?” (7) On im odgovori: “Nije vaše znati vremena i zgođe koje je Otac podredio svojoj vlasti. (8) Nego primit ćete snagu Duha Svetoga koji će sići na vas i bit ćete mi svjedoci u Jeruzalemu, posvoj Judeji i Samariji i sve do kraja zemlje.” (9) Kada to reče, biozdignut njima naočigled i oblak ga ote njihovim očima. (10) I dok sunetremice gledali kako on odlazi na nebo, gle, dva čovjeka stadošekraj njih u bijeloj odjeći (11) i rekoše im: “Galilejci, što stojite i gledate u nebo? Ovaj Isus koji je od vas uznesen na nebo isto će tako doćikao što ste vidjeli da odlazi na nebo” (Mt 28,16-20; Mk 16,14-18; Lk 24,36-49).⁷⁵

U Cetinskoj krajini malo se govori o običajima na blagdan Spasova, oni su uglavnom zastupljeni u Slavoniji i njezinoj okolini. Blagdan se unatoč tome slavi svetom misom i obustavom bilo kakvog rada na taj dan, kako bi se reklo “ne radi se ništa za sveca i od blagdana”.

Bosiljka Bajić iz sela Vojnić prisjetila se običaja procesije u njezinom rodnom mjestu: “Mi smo Spasovo zvali Križi i tad bi se od crkve išlo procesijom na vrh Sabliča strane, procesija bi stala kod škole di ima jedan križ u suhozidu, a na povratku također na jednom mistu di je bija sličan takav križ.”⁷⁶

2.3. Duhovi

„Kad je napokon došao dan Pedesetnice, svi su bili zajedno na istome mjestu. I eto iznenada šuma s neba, kao kad se digne silan vjetar. Ispuni svu kuću u kojoj su bili. I pokažu im se kao neki ognjeni razdijeljeni jezici te siđe po jedan na svakoga od njih. Svi se napuniše Duha Svetoga i počеше govoriti drugim jezicima, kako im već Duh davaše zboriti.“ (Dj 2, 1-4)

Pedeseti dan nakon Uskrsa slavi se svetkovina Duhova. To je ujedno i svečani završetak i ispunjenje vazmenog vremena. Tog dana je Duh Sveti, obećan od Isusa, darovan Crkvi i od tada se trajno nastanjuje u njezinim članovima, dajući svima darove potrebne za ispunjenje svog vjerničkog poslanja.

⁷⁵ Badurina, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 578-579.

⁷⁶ Zapisala sam 2024. u Vojniću. Kazala mi je Bosiljka Bajić, rođena 1944.

U selu Bisku nije bilo posebnih običaja oko ovog blagdana, samo Sveta misa i procesija.

“Uvik je bila procesija i samo bi se prošlo oko crkve. Nismo imali nekih posebnih običaja”, prisjeća se Ivan Vuković.

Sama biblijska podloga na kojoj se temelji ova svetkovina jest događaj silaska Duha Svetoga koji je opisan u drugom poglavlju Djela apostolskih. Isusovi učenici bili su okupljeni u jednoj kući pedesetog dana poslije Uskrsa. U tom trenutku je na njih sišao Duh Sveti popraćen vjetrom i ognjenim jezicima, a svoj navještaj učinio razumljivim svima. Mnogi koji su slušali propovijed apostola Petra su se obratili, a on ih je pozivao na krštenje. Krstilo se oko tri tisuće obraćenika, a uskoro su kršćani počeli slaviti dan Pedesetnice kao spomen na te događaje.⁷⁷

Prvi kršćani na ovaj su dan slavili svečani završetak uskrsnog vremena koje je bilo oblikovano zahvalnom radošću, čestim pjevanjem “Aleluje” i zabranom posta i klečeće molitve, tako slaveći tih pedeset dana kao jedan blagdan.⁷⁸

Egerija, redovnica iz južne Francuske, ovako je oko 333. godine opisala kako je izgledalo slavlje pedesetog dana u Jeruzalemu:

„Pedesetoga dana koji je nedjelja – taj je dan veoma naporan za narod – sve se od prvoga pijetla tako obavlja kako je uobičajeno. (...) Kada pak svane jutro, sav puk ide u Veliku crkvu, tj. u crkvu Martyrium. Sve se obavi što se obično čini. Propovijedaju svećenici, zatim biskup. Sve se vrši po zakonu, tj. prinosi se po običaju kako se uvriježilo činiti na Gospodnji dan. Ali sada se u Crkvi Martyrium požuri s otpustom da se obavi prije trećega sata. Čim se pak daje otpust u crkvi Martyrium, cijeli narod, sve do jednoga, s himnima prati biskupa na Sion da budu na Sionu na puni treći sat. Kada se tu dođe čita se iz Djela apostolskih ono mjesto gdje silazi Duh te svi jezici razumiju što se govori. Zatim se bogoslužje odvija svojim redosljedom. Svećenici ondje čitaju upravo ono što se čitalo iz Djela apostolskih jer je samo mjesto na Sionu (...) gdje se nakon Gospodinove muke nekoć skupio narod s apostolima kada se ono zbililo kako gore kazasmo. Poslije toga se bogoslužje obavlja utvrđenim redom. (...) dok se otpušta puk, arhiđakon povisi glas i rekne: 'Danas odmah iza šest svi da smo spremni na Eleoni, u Imbomonu.' Sav se narod zatim vrati u svoju kući da

⁷⁷ Josip Varoščić, *Svetkovina Duhova*, 2019., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu.

⁷⁸ Adolf Adam, *Slaviti crkvenu godinu*, 2003., Povijest i značenje nakon liturgijske obnove, Vrh bosanska katolička teologija, Sarajevo, str. 72.

*otpočine. Odmah iza ručka uspinje se na Maslinsko brdo, tj. na Eleonu, svatko kako može, ali ipak nijedan kršćanin ne ostane u gradu. Svi pođu. Pošto se, dakle, dođe na Maslinsko brdo, tj. na Eleonu, najprije se ide do Imbomona: na ono mjesto otkuda je Gospodin uzašao na nebo. Tu sjedne biskup i svećenici, ali i sav narod. Ondje se čitaju čitanja, reknu umetnuti himni, kažu i antifone usklađene samome danu i mjestu. I molitve koje se umetnu uvijek su takve izričaja da odgovaraju i danu i mjestu. Također se čita onaj evanđeoski ulomak gdje je riječ o Gospodnjem uzašašću. Još se iz Djela apostolskih čita gdje se govori o Gospodnjemu uzašašću na nebo poslije uskrsnuća.*⁷⁹

Ovdje se može vidjeti da Egerija naglašava usklađenost s mjestom i danom pojedinih slavlja, iako je mjesto važnije. S vremenom se pedeseti dan osamostaljuje kao blagdan te dolazi do analogije između svetkovine Duhova i svetkovine Uskrsa.⁸⁰

Za razliku od mnogih kršćanskih blagdana i svetkovina, koji imaju svoje crkveno-pučke običaje, povijesnu pozadinu i duhovni sadržaj svetkovine Duhova teže je predočiti i zbog toga nikad nije bilo većih i značajnijih običaja oko tog dana. Ipak, nekad se znalo u crkvama pustiti goluba kao simbol silaska Duha Svetoga, a crkve bi se ukrašavale zelenim brezovim granama i drvcima. Bile su organizirane i svečane povorke na konjima i procesije, a plesalo se oko majskog drveta, dijelio se kruh i bilo je običaja s vodom koji su usko povezani s prirodnom godinom.⁸¹

Crvena boja liturgijskom ruha ostala je iz vremena kada se izolirano gledalo na ovaj crkveni blagdan, a koja je protumačena kao simbolički prikaz ognjenih jezika prilikom silaska Duha Svetoga.⁸²

3. Tijelovo

“Braćo: Ja od Gospodina primih što vama predadoh: Gospodin Isus one noći kad bijaše predan uze kruh, zahvalivši razlomi i reče: »Ovo je tijelo moje – za vas. Ovo činite meni na spomen.« Tako i čašu po večeri govoreći: »Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi.

⁷⁹ Egerija, *Putopis*, Služba Božja, 1999., Makarska, str. 233.-234

⁸⁰ Josip Varoščić, *Svetkovina Duhova*, 2019., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu.

⁸¹ Bieritz, Karl-Heinrich, *Crkvena godina. Svetkovine, blagdani i spomendani u povijesti i danas*, 2010., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 114.

⁸² Adolf, Adam, *Slaviti crkvenu godinu*, 2003., Povijest i značenje nakon liturgijske obnove, Vrh bosanska katolička teologija, Sarajevo, str. 77.

Ovo činite kad god pijete, meni na spomen.« Doista, kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju navješćujete dok on ne dođe.» (1 Kor 11, 23-26)

Blagdan Tijelova slavi se devet tjedana nakon Uskrsa. Još se naziva i Svetkovina Presvetoga Tijela i Krvi Kristove. Ubraja se u katoličke blagdane, a slavi se u spomen Isusova utemeljenja Euharistije na Posljednjoj večeri koja se obilježava na Veliki četvrtak. Zbog toga što ovisi o Uskrsu, Tijelovo je pomična svetkovina, a uvijek se slavi četvrtkom. Različiti su nazivi za blagdan Tijelova, a neki od njih su: Tilovo, Brošančevo, Božji dan, Božji blagdan...⁸³

Slavljenje ovog blagdana datira još iz trinaestog stoljeća, a prema predaji za to je zaslužna svetica Julijana Liješka⁸⁴, belgijska redovnica koja je bila posvećena skrbi za bolesnike.

Nju je Bog kroz dva ukazanja upozorio da ljudi nedovoljno slave Presveti oltarski sakrament Svetoga Tijela i Krvi Kristove. Ona se trudila da osvijesti vjernike i crkvene nadstojnike o tome, te je na koncu u tome i uspjela. Blagdan se prvo počeo slaviti u njevoj župi, a nedugo nakon toga se proširio na razini čitave Katoličke Crkve odlukom Viennskog koncila⁸⁵ s početka 14. stoljeća.⁸⁶

Ono što najviše odlikuje proslavu ovog blagdana u crkveno-pučkoj baštini je procesija.

4. Ophodi ladarica

Od blagdana sv. Jurja (23. travnja) do blagdana sv. Ivana Krstitelja odvijali su se ophodi na Jurjevo, prvoga svibnja, Spasovo, Duhove i na Ivandan.⁸⁷

⁸³ Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*, Crkva u svijetu, 2019., 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 60.

⁸⁴ Rođena je 1193. godine te je već s pet godina ostala bez roditelja. Zaredila se 1206. godine u Liègeu u Belgiji i posvetila se skrbi za bolesnike. Prvo ukazanje doživjela je u šesnaestoj godini, a drugo 1230. godine od kada se revno zalagala za uspostavu novog blagdana Tijelova. Umrula je ne dočekavši uspostavu blagdana u čitavoj Katoličkoj Crkvi. Prema: Dragić, M. (2019). *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*, 61.

⁸⁵ To je petnaesti ekumenski koncil održan u Vienni za vrijeme pontifikata pape Klementa V., odnosno od 1311. do 1312. godine. Koncil je sazvan po zagovoru francuskog kralja Filipa IV. koji je tražio posthumno suđenje papi Bonifaciju VIII. i ukidanje viteškog reda Templara.

⁸⁶ Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*, Crkva u svijetu, 2019., 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 61.

⁸⁷ Ivan Ivančan, *Narodna plesna kultura u Hrvata*, Narodna umjetnost 2. Zagreb, 1988., str. 107.

4.1. Jurjašice i Jurjaši

Na Jurjevo su se mladići I djevojke prekrivali zelenilom i išli kroz selo uz ples pjevajući usmene lirske pjesme, primjerice:

*Isteče sjajan Mjeseče,
za njim je zvijezda Danica.
Mjesecu zvijezda govori:
"Polako, ja sam mjeseče!
I ja ću s tobom za polje,
i ja ću hvatati volove,
i ja ću orat dolove.
I ja ću sijat konoplje,
i ja ću plesat tenefe,
i ja ću vezat djevere.
Ko ono leže kod kola,
ka ono junci kod tora?
Što oni neće u kolo?
Danas je slavni Jurjevdan,
a oni leže cio dan."⁸⁸*

Djevojke se nazivaju jurjašicama, a mladići jurjašima.

4.2. Filipovčice

Svetkovina sv. Filipa i sv. Jakova Mlađeg do 1955. godine bila je 1. svibnja. Te godine svetkovinu je papa Leo XII. premjestio na 3. svibnja.⁸⁹ Djevojke okićene cvijećem obilazile su selo pjevale su usmene lirske pjesme.

Mladići su također pjevajući obilazili sela. Prije dva stoljeća pjevale su se pjesme:

Pod onom gorom zelenom,

⁸⁸Marko Dragić, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croaticaet Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 285.-286.

⁸⁹Helena, Dragić, *Apostoli sv. Filip i sv. Jakov Mlađi u hrvatskoj hagionimiji i antroponimiji*. Croaticaet Slavica Iadertina 17 (1). Zadar 2021. str. 339.

*i pod onom najvišjom planinom
vrani se konji igraju,
dok se junaci povernu,
dok ljubam maje naberu
maje su ljubamradostne.⁹⁰*

Cio niz je antologijskih pjesama koje su pjevale:

*Poranili sivi sokolovi,
sokolovi mlađani junaci,
poranili zoru prevarili
i goricu sinju obleteli,
tražeć dvore malenoga Lade.
Malen Lado u gorici spava
sankom spava pokrila ga trava. –
Budili ga mlađani junaci
budili ga s majom okrunjenom
okrunjenom s cvjetom okićenom.
Probudi se umiljati Lado,
pak besjedi mlađanim junakom:
„Ne budite, sivi sokolovi,
ne budite mene, malog Lade,
već idite djevam pred dvorove,
pa je bud'te iz debela sanko,
s cvjetnom majom i s ljubcem junačkim.“
Tad s' junakom ino ne mogaše,
već se kreću iz tog sinja luga;
doletjeti k dvorom djevojačkim.
Al' su djeve već ustale bile,
i dvorove s cvjetnim metlam mele.*

⁹⁰ Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.* str. 135. Navodim prema: Marko Dragić, *Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu*, u: Između dviju domovina, Zbornik Milorada Nikčevića, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011., str. 257-282.

*To junakom i pomučno bilo,
jere su ih djeve prevarile,
prevarile zoru i junake,
te bacaju okrunjene maje
okrunjene kićenim djevojkam,
pak se tužni u lug povratiše.
Da s' potuže malenom Ladi,
da su djeve do njih već ustale,
i dvorove s bosiljkom pomele:
ali Lade u gorici nema,
niti Lade, ni o Ladi glasa.⁹¹*

4.3. Križari i križarice

Spasovski ophodnici nazivaju se križari i križarice. Hodajući su pjevali usmene lirske pjesme, primjerice:

*Mi dojdosmoovdi,
prid gazdine dvore,
u njegov ima kažu:
i smoka i bilja
i slatkoga vina.
On je dobar gazda,
on će nama dati:
i smoka i bilja
i slatkoga vina.*

Ili:

*Svi križi Božji
podigoše se,
a mi idemo u vaše dvorove,
na pune stole.*

⁹¹ Isto.

*Tko nas daruje,
Ti njega Bože!*⁹²

Vraćajući se nakon obilaska križari su pjevali pjesme, među kojima su i sljedeće:

*Mi idemo preko sela,
Mile, lale, hoj!
A oblaci preko neba,
Mile, lale, hoj!
A mi brže, oblak brže,
Mile, lale, hoj!
Cjelo selo obidosmo,
Mile, lale, hoj!
I sva stada prebrojasmu,
Mile, lale, hoj!*⁹³

4.4. Kraljice ljelje

Zanimljiv je običaj “Kraljica Ljelja”, odnosno djevojaka koje su izvodile kraljičke pjesme o Duhovima (na blagdan Duhova). U južnoj Dalmaciji Duhovi se nazivaju Rusalije, a po nekim drevnim predajama taj naziv je označavao preminule djevojke i žene koje bi se pretvarale u vodene vile – rusaljke.⁹⁴

Glavne uloge imaju djevojke koje su podijeljene na kraljeve, koji nose sablje i muške šešire ukrašene cvijećem, te kraljice, koje na glavama imaju bijele vijence poput mladenki, a momci su prosjaci i svirači. Broj sudionika nije određen, ali je kraljica otprilike dvostruko manje nego kraljeva. Kod obitelji koje posjećuju pjevaju tekstove prikladne za tu obitelj, najčešće djevojci, mladiću ili mladoj nevjesti. Zatim kraljevi izvode ples sa sabljama, a kraljice pjesmom komentiraju plesne figure, a potom slijedi narodni ples uz pratnju glazbenika, kojemu se mogu pridružiti i ukućani. Nakon što ih počaste hranom i pićem

⁹² Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb 1846, str. 138. Navodim prema: Marko Dragić, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu 44 (3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205.-228.

⁹³ Isto.

⁹⁴ Dragić, Marko, *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*, 2012, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, str. 57.

povorka odlazi u drugu kuću. Na kraju slijedi zajednička gozba i zabava kod jedne od sudionica.⁹⁵

Ipak, ovaj pučki običaj nema svoju crkvenu osnovu i obilježja, već potječe od staroslavenskih obreda.

4.5. Ivančice

Tradicionalno se uoči Ivandana pale krijesovi. Mladež preskače krijesove izgovarajući basmu koja je kristijanizirana:

Od Ivana do Ivana gre da me noge ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me ruke ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me prsti ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me uši ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me oči ne bole.

Od Ivana do Ivana gre da me ništa ne boli.⁹⁶

Na Ivandan, krijesovalje (ladarice, ivančice, krisnice) ovjenčane vijencima od cvijeća išle su po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu i upućujući im najbolje želje. „U zoru prije izlaska sunca hoda se po pepelu od svitnjaka te umiva i kupa na vrelima, rijekama, moru. Uz Ivandan se vezuju divinacije. U mnogim mjestima na Ivanje jutro iznosi se posteljina i tkanine, kuće, dvorišta i kapije su okićene. Vjernici se zavjetuju i poste u čast sv. Ivanu Krstitelju. Na sam blagdan vjernici hodočaste svetištima Ivana Kristitelja, slave se svete mise, budu procesije te se organiziraju pučka veselja. Sveti Ivan Krstitelj opjevan je u usmenim lirskim pjesmama. Vjernici svoje molitve upućuju sv. Ivanu Krstitelju.“⁹⁷

„Krijesovalje (krisnice, ladarice, ivančice) bile su djevojčice koje su u skupinama od četiri, a negdje od osam, ovjenčane vijencima od cvijeća prije izlaska sunca išle po selima i

⁹⁵ Josip Varoščić, *Svetkovina Duhova*, 2019., Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu.

⁹⁶Marko Dragić; Helena Dragić, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croaticaet Slavica Iadertina 15 (1)*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. str. 286.

⁹⁷ Isto, str. 277.

pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu, a zauzvrat bi bile darovane.“⁹⁸

5. Zaključak

Bogatstvo svakog naroda leži upravo u njegovoj tradicijskoj kulturnoj baštini. Tradiciju treba njegovati i održavati, jer njezinim gubitkom gubi se i sami identitet naroda i sve ono što ga čini posebnim. Svako mjesto ima svoje posebne običaje kroz koje čuva vjeru i kršćanske vrijednosti. Ključne figure u očuvanju te tradicije svakako su naše bake i djedovi, odnosno stariji ljudi, koji su svjedoci nekih drugačijih vremena i čija je usmena predaja riznica bogatstva koje polako nestaje. U ovom radu su sabrani zapisi o pasionskoj baštini, uskrsnom vremenu i crkvenim običajima, kao i vlastiti terenski zapisi stanovnika Cetinske krajine, koji su sa mnom nesebično podijelili sve ono što pamte iz *nekih drugačijih vremena*.

Običaji se protežu kroz cijelu godinu i zbivaju na određene dane, a mogu se podijeliti na pučke i one crkveno-vjerske. Oni se često i preklapaju. Vrijeme Svetog trodnevlja i Uskrsa, kao i blagdana koji slijede, obilježeno je posebnim tradicijama i načinima na koje narod štuje i proslavlja to posebno vrijeme. Pjesme i molitve koje narod još uvijek pamti svjedok su važnosti vjere u ovom kraju, kao i poštivanja baštine koja je ostala novim naraštajima. Iako se čini da danas poštovanje prema liturgiji pomalo jenjava, ono je ipak prisutno u selima Cetinske krajine. Veliki tjedan najsvetčaniji je tjedan liturgijske godine, a narod se tada posebno priprema za Isusovo uskrsnuće kroz molitvu, post, odricanja, žrtvu.

Nakon samog Uskrsa, koji je najveći i najvažniji kršćanski blagdan, oni blagdani koji mu slijede ipak su malo siromašniji posebnim običajima. Sve se polako vraća i svoj uobičajeni ritam. Naravno, misa je uvijek neizostavna, a za Spasovo, Duhove i Tijelovo uvijek bude i procesija.

Uvijek je zanimljivo zadirati malo dublje u tradicijsku ostavštinu onih koji više nisu s nama, podsjetiti se kako je nekad bilo, a i osjetiti tugu onda kad vidimo da se mnogo toga, nama pred očima, polako izgubilo. Zbog toga trebamo što više promišljati o stoljetnim običajima i dati sve od sebe da se oni ne izgube – zapisivajući što nam imaju za reći naši stari i živeći ono za što su oni umirali. Vjera je uvijek bila temelj naroda Cetinske krajine, a ako krenemo gubiti temelj, na čemu ćemo išta graditi?

⁹⁸ Isto, 293.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi.

Fotografije

Vlastite fotografije.

Popis kazivača

Vesna Šimundža

pok. Marija Šimundža

Mara Janković

Ivan Janković

Ivan Vuković

Iva Strikić

Bosiljka Bajić

Hrvoje Ivišić

Literatura

1. Adolf, Adam, *Slaviti crkvenu godinu*, Povijest i značenje nakon liturgijske obnove, Vrh bosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003.
2. Asturić, Marina, *Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica*, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
3. Babić, Marko, *Šutnja Velike subote. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija* 53 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2013. 80.-91.
4. Babić, Marko, „*Lex orandi lex credendi*“ u crkvenoj predaji, *Služba Božja: liturgijsko pastoralna revija* 42 (2-3). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2002. 103.-120.
5. Babić, Marko, *Zašto se Uskrs ove godine nije slavio 24. ožujka?*, *Služba Božja: liturgijsko pastoralna revija* 59 (2). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019. 196.-199.
6. Badurina, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
7. Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriješkoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Vol.10, No. 10/2, Sveučilište u Zadru, 2014. str. 375.-385.
8. Bieritz, Karl-Heinrich, *Crkvena godina. Svetkovine, blagdani i spomendani u povijesti i danas*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.
9. Botica, Stipe, *Pasijska baština u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, posebice u usmenoj književnosti*, *Croatica Christiana periodica* 22 (42). Zagreb, 1988., 217.-227.
10. Buljan, Ante, *Opis običaja rodnoga kraja Sinja, Imocki, Vrljika, Livna kao i pripadajuće okoline*, Institut za etnologiju i folkloristiku, rukopis 1127., 1985.
11. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća*, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb, 1997.
12. Dragić, Helena, *Apostoli sv. Filip i Jakov Alfejev u hagiografiji i poeziji Marka Marulića*, *Nova prisutnost* XX (1). Zagreb, 2022., str. 89.-101.
13. Dragić, Helena, *Apostoli sv. Filip i sv. Jakov Mlađi u hrvatskoj hagionimiji i antroponimiji*. *Croatica et Slavica Iadertina* 17 (1). Zadar 2021. str. 339.-355.

14. Dragić, Marko, *Tri svete Marije u hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti*, Crkva u svijetu 56 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2021., 54.-84.
15. Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*, Crkva u svijetu, 54 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019. 59-81.
16. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.
17. Dragić, Marko, *Starinske molitve u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna proučavanja porječja Krke 6-7, Filozofski fakultet Split, 2014., str. 285-300.
18. Dragić, Marko, *Stolačka katolička usmena lirika*, Stolačko kulturno proljeće, XII, Stolac, 2014., 125.-178.
19. Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.
20. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., 269-313.
21. Dragić, Marko, *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu 5, Split, 2012. 43.-62.
22. Dragić, Marko, *Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu*, u: *Između dviju domovina*, Zbornik Milorada Nikčevića, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011., str. 257-282.
23. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna proučavanja porječja Krke 3., Split, 2010., str. 123-174.
24. Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 81-104.
25. Dragić, Marko. *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu 44 (3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205.-228.

26. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, *Ethnologica Dalmatica* 17 (1). Split, 2009., str. 5-32.
27. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
28. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo. 2006.
29. Dragić, Marko, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Split, 2006.
30. Dragić, Marko, *Hrvatske pučke molitvene pjesme - korizmene i uskrsne*, *Mostariensia*, Časopis za humanističke znanosti Sveučilišta u Mostaru br. 8 Mostar 1998., str. 163 –176.
31. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine)*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure, 1997.
32. Egerija, *Putopis*, Služba Božja, Makarska, 1999.
33. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
34. Ivančan, Ivan, *Narodna plesna kultura u Hrvata*, *Narodna umjetnost* 2. Zagreb, 1988., 69.-107.
35. Josip Varoščić, *Svetkovina Duhova*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, 2019.
36. Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018. 5-35.
37. Kelava, Josipa. *Korizmeno-uskrsni običaji u Posušju, Bosna franciscana*, 50. Sarajevo: Franjevačka teologija, 2019. 263-292.
38. Miličević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*, *Narodna umjetnost*, 1967.
39. Stulli, Bernard, *Kroz historiju Sinjske krajine*, u *Studije i građa o Sinjskoj krajini*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1968.
40. Zagorac, Vladimir, *Lex orandi lex credendi*, *Bogoslovska smotra*, 39, 1969., str. 63.-67.

Sažetak

Tradicija je samo srce svakog naroda, bez tradicije smo kao bez identiteta. Velik dio hrvatskog identiteta je katolička vjera, čiji su korijeni duboko uronjeni u svijest hrvatskog naroda. Crkva i običaji uvijek se međusobno isprepliću, a posebni načini proslavljanja blagdana ono su što svakom mjestu i gradu daje svoju čar. Uskrsno vrijeme bogato je običajima – pranje nogu apostolima i podvezivanje zvona na Veliki četvrtak, prostiranje svećenika pred oltarom i ljubljenje križa na Veliki petak, šutnja i pokornost Velike subote, slavlje i radost Uskrsa. Posebna pažnja posvećuje se i Kristovu grobu, kojeg se budno čuva u mnogim mjestima. I ostali običaji, na Spasovo, Duhove i Tijelovo, kao i pjesme i molitve u ovom radu samo su odraz posvećenosti naroda katoličkoj vjeri i njegovanju njezinih nauka.

Ključne riječi: tradicija, običaji, Uskrs, Veliki tjedan, Spasovo, Duhovi, Tijelovo, Crkva

PASSION HERITAGE, EASTER TIME AND CORPUS CHRISTI IN THE CETINA REGION

Abstract

Tradition is the very heart of every nation, without tradition we are like without identity. A large part of the Croatian identity is the Catholic faith, the roots of which are deeply embedded in the consciousness of the Croatian people. Church and customs are always intertwined, and special ways of celebrating holidays is what gives each place and city its own charm. Easter time is rich in customs – washing the feet of the apostles and tying the bells on Maundy Thursday, prostration of the priest in front of the altar and kissing the cross on Maundy Friday, silence and submission on Maundy Saturday, celebration and joy of Easter. Special attention is paid to Christ's grave, which is carefully guarded in many places. And the other customs, songs and prayers in this work are only a reflection of the dedication of the people to the Catholic faith and to nurturing its teachings.

Keywords: tradition, customs, Easter, Holy Week, Salvation, Spirits, Corpus Christi, Church

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Marina Strukan

Naslov rada: Pasijska baština, uskersno vrijeme i Tijelovo u
Cetinjskome kraju

Znanstveno područje i polje: Humanističke znanosti, filologija

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
prof. dr. sc. Marko Dragić

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. Marko Dragić

doc. dr. sc. Nikola Sunara

prof. dr. sc. Boris Škvorc

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor(autorica) predanog ocjenskog rada (završnog(diplomskog)/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 25. rujna 2024.

Potpis studenta/studentice: Marina Strukan

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.

Obrazac A.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Marina Strukan, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice hrv. i eng. jezika i književosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 25. rujna 2024.

Potpis Marina Strukan